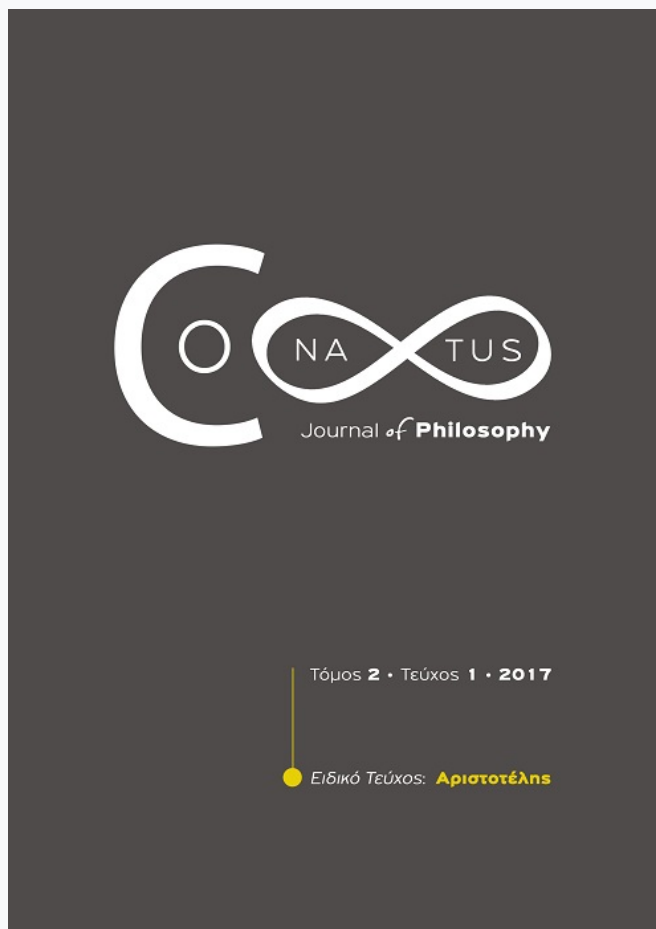

Conatus - Journal of Philosophy

Vol 2, No 1 (2017)

Conatus - Journal of Philosophy SI: Aristotle

Aristotelian Ethics and Politics: A Solution for Today

Georgios Massias

doi: [10.12681/conatus.16037](https://doi.org/10.12681/conatus.16037)

Copyright © 2018, Georgios Massias

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Massias, G. (2018). Aristotelian Ethics and Politics: A Solution for Today. *Conatus - Journal of Philosophy*, 2(1), 91–98. <https://doi.org/10.12681/conatus.16037>

Η αριστοτελική Ηθική και Πολιτική ως λύση σήμερα

Γεώργιος Μάσσιος

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

E-mail address: georgmassias@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2607-2534>

Περίληψη

Η ευδαιμονία νοείται ως προοπτική του τέλειου βίου. Σήμερα βλέπουμε την κοινωνία να επιδιώκει μονάχα την ανάπτυξη του επιστημονικού πεδίου, ξεχνώντας τελείως να δει τα άτομα ως ηθικά όντα. Κάθε προσπάθεια έγκειται στην κοινωνική εξέλιξη του ατόμου και όχι της ίδιας της κοινωνίας. Η εξέλιξη αυτή έχει ως κύριο εκφραστή το επάγγελμα που ασκεί κάθε άτομο (διανοητικές αρετές), αδιαφορώντας για την κοινωνική-πολιτική του συμπεριφορά (ηθικές αρετές). Η εργασία αυτή θα πραγματευτεί την ηθική θεωρία και – σε μικρότερο βαθμό – την πολιτική θεωρία του Αριστοτέλη, ερμηνεύοντας τη σημερινή κοινωνική κατάσταση με αριστοτελικούς όρους και αποσκοπώντας στην επίτευξη μίας λύσης μέσω της αριστοτελικής ηθικής και πολιτικής.

Ο λόγος του Αριστοτέλη παραμένει διαχρονικός χωρίς αμφιβολία. Αυτό μας το μαρτυρούν αποσπάσματα από το τέλος του Α' βιβλίου των *Ηθικών Νικομαχείων*, από όπου θα ξεκινήσουμε αυτή την προσπάθεια. Είναι λογικό, πως δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε σε όλα με τον Αριστοτέλη και για αυτό τον λόγο, αφ' ενός θα επιλέξουμε τα στοιχεία από την πολιτική του Αριστοτέλη, που ταιριάζουν με τα προβλήματα της κοινωνίας μας και δίνουν λύση σε αυτά, και αφ' ετέρου είναι ανούσιο και δίχως φιλοσοφική κρίση να δεχθούμε ως αυταπόδεικτη αλήθεια κάθε λεγόμενό του. Η χρήση των αριστοτελικών όρων καθίσταται αναγκαία χωρίς ωστόσο αυτοί να θεωρηθούν *a priori* αναχρονιστικοί για τη σύγχρονη πραγματικότητα, καθώς αυτό ακριβώς είναι το αντικείμενο πραγμάτευσης της εργασίας, να ιδωθεί δηλαδή η αριστοτελική διδασκαλία ως το μέσον που δύναται να δώσει λύση στα προβλήματα της κοινωνίας.

Στην αριστοτελική διαίρεση της ψυχής, αυτή διαιρείται σε δύο μέρη: το πρώτο χαρακτηρίζεται από τον Αριστοτέλη ως *άλογο* και διακρίνεται και αυτή με την σειρά της σε δύο μέρη. Το πρώτο ονομάζεται

φυτικόν και δεν συμμετέχει καθόλου στο λογικό μέρος της ψυχής. Σε αυτό εντοπίζονται η φυσική ροπή του οργανισμού για τροφή και αύξηση. Εδώ απαντάται και το επιθυμητικό¹, το οποίο μετέχει και στο λόγον έχον μέρος αλλά και στο άλογο και σε αυτό απαντώνται, οι ηθικές αρετές² όπως η ελευθεριότητα³ και η σωφροσύνη.

Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι το στο επιθυμητικόν είναι κοινό και στο άλογο μέρος της ψυχής και στο λόγον έχον μέρος και για αυτό τον λόγο το τοποθετούμε ανάμεσα από το φυτικόν και κυρίως λόγον έχον μέρος της ψυχής.

Το δεύτερο μέρος της ψυχής είναι το λόγον έχον, το οποίο με την σειρά του διακρίνεται στο επιστημονικό μέρος το κυρίως λόγον έχων, στο οποίο ανήκουν είναι οι διανοητικές αρετές⁴ όπως η σοφία, η αντιληπτικότητα, η φρόνηση και άλλες.

Οι διανοητικές αρετές σχετίζονται με την επιστήμη και με τις τέχνες. Οι άνθρωποι που εξειδικεύονται σε μία τέχνη γνωρίζουν την ίδια σε δύο επίπεδα, πρώτα όταν ο άνθρωπος κατέχει την πεποίθηση την οποία γνωρίζει με συγκεκριμένο τρόπο τέχνη αυτή, έπειτα όταν ο ίδιος γνωρίζει με βεβαιότητα τις πρώτες αρχές του αντικειμένου που πραγματεύεται. Παρατηρείται το γεγονός, ότι ο Αριστοτέλης δεν δίνει ένα ποιοτικό ανώτερο τέλος στις διανοητικές αρετές το οποίο να σχετίζεται άμεσα με την ευδαιμονία, όπως θα πράξει με τις ηθικές αρετές. Οι διανοητικές αρετές σχετίζονται με τους τρόπους και τις αρχές τα οποία εφαρμόζονται στις επιστήμες σε πρακτικό αλλά και θεωρητικό επίπεδο. Η δημιουργία των υλικών καθημερινών προϊόντων και των υπηρεσιών είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή να δώσει στον άνθρωπο την ηθική ευδαιμονία που αναζητά ο Αριστοτέλης, αλλά και κάθε πολίτης μέσα στο πλαίσιο της πόλης του. Για τον Αριστοτέλη οι διανοητικές αρετές είναι αναγκαίες στην περίπτωση που το άτομο επιθυμεί να γνωρίσει την αλήθεια πάνω σε ένα αντικείμενο. Σήμερα έχουν χάσει ακόμα και αυτόν τον ποιοτικό χαρακτήρα που τους έδωσε ο Αριστοτέλης. Στην σύγχρονη κοινωνία μας, η τελειοποίηση των διανοητικών αρετών δε στοχεύει στην αλήθεια αλλά στην τελειοποίηση των καθηκόντων που παρουσιάζονται στο επάγγελμα τους. Αυτή η εξειδίκευσή αποσκοπεί στην επίτευξη ενός μεγαλύτερου εισοδήματος ως μέσω για την κατάλυση περισσότερων υλικών αγαθών.⁵ Επομένως, παρατηρούμε πως οι διανοητικές αρετές και η άσκησή τους δεν αποσκοπούν στη διευκό-

¹ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1102 b 34.

² Αυτόθι, 1103 a 7.

³ Η ελευθεριότητα εδώ έχει την σημασία της γενναιοδωρίας. Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, Α-Δ, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Δ. Λυπουρλής (Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2006), 229.

⁴ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1103 a 7.

⁵ Χρήστος Γιανναράς, *Η Νεοελληνική Ταυτότητα* (Αθήνα: Γρηγόρης, 1978), 16.

λυνση της ανθρώπινης ζωής και στην αναζήτηση της αλήθειας, αλλά λειτουργούν ως ένα μέσο, για να πετύχει το άτομο την προσωπική του ευημερία και την κοινωνική του καταξίωση. Ο Düring σημειώνει πως ο Αριστοτέλης στο 9^ο κεφάλαιο του Κ' βιβλίου των *Ηθικών Νικομαχείων* θα καταλήξει στη «...δευτερεύουσα σημασία των εξωτερικών αγαθών. χωρίς υγεία και χωρίς εξωτερικά αγαθά όμως δεν είναι δυνατό να κατακτήσουμε την ευτυχία».⁶

Η ευδαιμονία θα έρθει μέσα από τις ηθικές αρετές. Αυτές, όπως λέχθηκε, βρίσκονται στο επιθυμητικό μέρος της ψυχής του ανθρώπου και καλό θα ήταν να προσδιορίσουμε τον τρόπο με τον οποίο ο άνθρωπος θα πετύχει το τέλος του, που είναι η ευδαιμονία. Για τον Αριστοτέλη η ευδαιμονία θα επιτευχθεί μέσα από την μεσότητα. Στο τέλος του πρώτου βιβλίου των *Ηθικών Νικομαχείων* ο Αριστοτέλης διατυπώνει ότι η ευδαιμονία είναι κάτι που κατακτιέται μέσα από τη διδαχή της αρετής⁷ και καταλήγει στον τελικό ορισμό της ευδαιμονίας. Ο ορισμός μας προβάλλει την ευδαιμονία και την περιγράφει ως «...ένα είδος ενέργειας της ψυχής σύμφωνης με την αρετή».⁸

Σήμερα, η κοινωνική ηθική διαφέρει από την ατομική. Έχει επικρατήσει στις μέρες μας η άποψη πως οι ηθικές αρχές του κάθε ατόμου είναι υποκειμενικές. Το κοινωνικό καθεστώς μέσα στο οποίο τα υποκείμενα έχουν μεγαλώσει και γαλουχηθεί συμβάλλει στη διαφοροποίηση των ηθικών αρχών αυτών των υποκειμένων. Η κάθε κοινωνία χαρακτηρίζεται από διαφορετικό ιστορικό υπόβαθρο αλλά και ήθη και έθιμα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι ηθικοί κανόνες να είναι διαφορετικοί μέσα στους διάφορους κοινωνικούς σχηματισμούς και στα κράτη. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο στόχος του κάθε πολίτη ταυτίζεται με τον στόχο της κοινωνίας.⁹ Για αυτό η ηθική του Αριστοτέλη έχει κοινωνικό χαρακτήρα και, όπως παρατηρεί και πάλι ο Düring, ο Σταγειρίτης δεν διέκρινε την ατομική ηθική από την κοινωνική ηθική.¹⁰

Όσον αφορά στη σημερινή εποχή, θεωρείται σημαντικότερο κριτήριο το εισόδημα ενός ατόμου, η κοινωνική του τάξη ή η θέση που κατέχει στη δουλειά του. Είναι εμφανές ότι έχει γίνει μια ποιοτική μετατόπιση από την αναγκαιότητα των ηθικών αρετών στην αναγκαιότητα των διανοητικών αρετών, προκειμένου να θεωρηθεί κάποιος πολίτης έντιμος και χρήσιμος.

Σήμερα το εισόδημα έχει επικρατήσει ως κριτήριο βάσει του οποίου θεωρείται ένα άτομο κοινωνικά αξιόλογο. Αυτό οδηγεί στην κοινωνι-

⁶ Ingemar Düring, *Ο Αριστοτέλης: Παρουσίαση και Ερμηνεία της Σκέψης του*, τ. Β' (Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1999), 236.

⁷ Λυπουρλής, 67.

⁸ Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1102 a 6-7.

⁹ Αυτόθι, 1094 b 1-10.

¹⁰ Düring, 206.

κή περιθωριοποίηση, αφήνοντας τις κοινωνικές ομάδες όχι μόνο έξω από το πολιτικό γίγνεσθαι και την άσκηση της εξουσίας αλλά και έξω από την κοινωνική ζωή.¹¹ Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα άτομα που έχουν καταδικαστεί και έχουν εκτίσει την ποινή τους, ψυχικά διαταραγμένα άτομα και άστεγοι. Αμέσως, δημιουργούνται κοινωνικές ομάδες που τίθενται εκτός της άσκησης της εξουσίας αλλά και της κοινωνικής ζωής χωρίς να υπολογίζονται ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας. Ο Ross σχολιάζει πως για τον Αριστοτέλη, για να επιτευχθεί η κοινωνική ισότητα, πρέπει δίκαια ο πολιτικός να μοιράσει τις τιμές και τις ανταμοιβές, ο δικαστής να αποτιμήσει τις ζημιές και ο αγρότης να ανταλλάξει τα αγαθά του στην σωστή τιμή.¹² Κρίνεται αναγκαία η ηθική συμπεριφορά όλων των πολιτών μέσα στο πλαίσιο της πόλης, προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμεί επιθυμητή ισότητα. Όλα τα παραπάνω μας δίνουν στέρεα θεμέλια, ώστε να μεταβούμε από την ηθική στην πολιτική του Αριστοτέλη ως λύση για τη σημερινή κοινωνία.

Εύκολα μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η πολιτική θεωρία του ρεαλιστή Αριστοτέλη δεν μπορεί παρά μόνο να ανταποκρίνεται στα μέτρα της κοινωνίας στην οποία ζει ο ίδιος και οι σύγχρονοι του. Όμως η διαχρονικότητα των θεωριών του μας δίνει την ευκαιρία να μπορούμε να τη σχολιάσουμε μέχρι σήμερα. Στόχος της αριστοτελικής πολιτικής είναι η ευδαιμονία¹³ και αυτή η ευδαιμονία δεν μπορεί να επιτευχθεί μονάχα μέσα σε μία άριστη και ιδανική πολιτική κοινωνία. Παρατηρώντας από τη μία την πολιτική θεωρία του Σταγειρίτη και από την άλλη το πρόβλημα και τη λύση στη σημερινή κατάσταση που αναβλύζει από τα κείμενα του φιλοσόφου. Σε μία προσεχτική ανάγνωση των *Πολιτικών* διακρίνεται ένας τον πολιτικός βίος οποίος χαρακτηρίζεται από τρία χαρακτηριστικά.¹⁴

Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι η αναγκαία συμμετοχή του κάθε πολίτη σε όλες τις σημαντικές υποθέσεις της κοινωνίας. Παρουσιάζονται πολίτες με έντονη πολιτική δράση και με κριτική ικανότητα και σκέψη. Η κριτική αυτή ικανότητα είναι αναγκαία όχι μόνο για τον τρόπο λήψης αποφάσεων αλλά και για τον τρόπο που αυτές επιλέγονται. Σήμερα παρατηρούμε δύο αρνητικές καταστάσεις στην κοινωνία. Πρώτα έχουμε πολίτες που δεν ενδιαφέρονται για τις πολιτικές εξελίξεις αλλά και αδιαφορούν για τον τρόπο που ασκείται η πολιτική εξουσία στην κοινωνία. Η αδιαφορία αυτή των πολιτών εντοπίζεται στο ποσο-

¹¹ «Η (ηθική ή πολιτική) ανισότητα αυτή συνίσταται στις διαφορές σε επίπεδο προνομίων. Είναι κάποια προνόμια που ορισμένοι απολαμβάνουν σε βάρος κάποιων άλλων π.χ. είναι πλουσιότεροι, περισσότεροι τιμημένοι και ισχυροί απ' αυτούς ή, ακόμη τους καθιστούν υποτακτικούς των». J. J. Rousseau, *Λόγος για την Προέλευση και τα Θεμέλια της Ανισότητας μεταξύ των Ανθρώπων*. Εφρατισμένο από το Ζαν Ζήγκλερ, *Στρέψε τα Όπλα, μετάφραση Βασίλης Παπαβασιλείου* (Αθήνα: Μαλλιάρης Παιδεία, 1983), 41.

¹² Ross, 302.

¹³ Düring, 267.

¹⁴ Αυτόθι, 270-271.

στό αποχής που χαρακτηρίζει τις εκλογικές διαδικασίες από το 2008 και ύστερα.¹⁵ Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως οι συγκεκριμένοι πολίτες ενδιαφέρονται περισσότερο για τον ιδιωτικό τους βίο παρά για τον δημόσιο. Έχει περιοριστεί το ενδιαφέρον τους για την ευδαιμονία σε προσωπικό επίπεδο, επομένως αδιαφορούν για αυτήν σε κοινωνικό επίπεδο. Έπειτα δεν διαπιστώνεται μονάχα η έλλειψη του προσωπικού ενδιαφέροντος αλλά και ο τρόπος με τον οποίο το άτομο είναι αποκομμένο και απομονωμένο από την άσκηση της εξουσίας. Μια εκλογική εξουσία ασκεί ο πολίτης. αυτή κάθε τέσσερα χρόνια. Για τον Αριστοτέλη και τους σύγχρονους του μία τέτοια συμπεριφορά χαρακτηρίζεται μονάχα ως αρνητική. Αποτελούσε ηθική υποχρέωση αλλά και βασικό στοιχείο του κοινωνικού βίου η καθημερινή συμμετοχή του πολίτη στα κοινά και αυτό το σημείο μας παραπέμπει στην άμεση δημοκρατία της Αθήνας. Αυτό είναι κάτι που πρέπει σήμερα να επαναφέρουμε στη ζωή μας. Φαντάζει δύσκολο κατόρθωμα και μία διαδικασία που δεν πρόκειται να εφαρμοστεί και για αυτό το λόγο δεν επιδιώκεται από τους πολίτες. Πολλές φορές, όταν η εξουσία εφαρμόζεται από τους ίδιους τους πολίτες ως αυθόρμητη κίνηση με αμεσοδημοκρατικό τρόπο, προκειμένου να καλύψουν ορισμένα προβλήματα της γειτονίας και της συνοικίας τους, συναντούν πολλά εμπόδια από το ίδιο το καθεστώς. Σαφώς και το πρότυπο της αθηναϊκής δημοκρατίας θα εφαρμοστεί στις μέρες μας σε επίπεδο συνοικιών και γειτονιών, καθώς μονάχα με αυτόν το τρόπο θα μπορέσει να εκφραστεί η άμεση εξουσία του κάθε πολίτη χωρίς να εγκλωβιστεί η εξουσία στα όρια του βουλευτή και του κοινοβουλίου.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό που πρέπει να σημειώσουμε είναι ότι τα πολιτικά υποκείμενα έχουν ως σκοπό, την κοινωνική τους δράση. Γίνεται φανερή η αριστοτελική τελεολογία σε αυτό το σημείο. Κάθε άνθρωπος έχει έναν πολιτικό σκοπό στη ζωή του. Μέσα λοιπόν από αυτή την κοινωνική δράση θα επιτελέσει τον σκοπό του ως κοινωνικό και πολιτικό ον. Σήμερα έχουμε μετάθεση την πολιτική δράση στους πολιτικούς αντιπροσώπους, οι οποίοι πολλές φορές δεν εκφράζουν τη θέληση των ψηφοφόρων τους αλλά τις οδηγίες του αρχηγού. Αυτή η απόστασή τους από το εκλογικό σώμα και η μη δυνατή ανάκληση των αντιπροσώπων εγκλωβίζουν την εξουσία στο πλαίσιο των κομμάτων και των βουλευτών. Το πολιτικό υποκείμενο, ο ψηφοφόρος, μένει αμήχανος και αδρανής. Δεν ασκεί τον καθημερινό πολιτικό σκοπό του Αριστοτέλη και η συνεχής κριτική και ενασχόληση του ατόμου με την πολιτική, που κρίνεται επιθυμητή, δεν μπορεί να αλλάξει δραματικά

¹⁵ Γ. Ελαφρός, «Η Μεγαλύτερη Αποχή της Μεταπολίτευσης», Καθημερινή, 21.09.2015, <http://www.kathimerini.gr/831613/article/epikairothta/politikh/h-megalyterh-apoxh-ths-metapoliteyshs>.

την κατάσταση.

Το τρίτο χαρακτηριστικό¹⁶ είναι η υπευθυνότητα που νιώθει ένας πολίτης για την πραγματοποίηση της κοινωνικής του δράσης. Πλέον αυτή η υπευθυνότητα είτε περιορίζεται στην ψήφο των αντιπροσωπευτικών εκλογών είτε δεν υπάρχει ως προτίμηση-προτεραιότητα στη ζωή των πολιτών. Περιορίζεται μονάχα στον ιδιωτικό τομέα.

Πολλές φορές το άτομο προτιμά να εκδηλώσει αυτή την κοινωνική του δράση μέσα από δωρεές με μοναδικό σκοπό την δημιουργία μίας εξουσιαστικής στάσης του ατόμου πάνω στα υπόλοιπα άτομα. Εδώ ακολουθούμε την φουκώικη σκέψη προκειμένου να ερμηνεύσουμε την σύγχρονη εποχή. Πιο συγκεκριμένα δημιουργείται μία εξουσιαστική σχέση και αλληλεξάρτηση μεταξύ του «ευεργέτη» και του «ευεργετημένου». Πρόκειται για μία τεχνική εξουσίας όπως μας την παραδίδει ο Φουκώ.¹⁷ Θεωρεί το κοινωφελές έργο του αρκετό και με αυτόν τον τρόπο εφησυχάζετέ θεωρώντας ότι έπραξε ό,τι μπορούσε προκειμένου να βελτιώσει την κοινωνία. Δεν προσπαθούμε να κατακρίνουμε σε αυτό το σημείο τις φιλανθρωπίες και τις δωρεές, απλώς είναι αναγκαίο να σημειώσουμε το γεγονός πως δεν είναι αρκετές, προκειμένου να συμβάλουν δραστικά στην κοινωνική αλλαγή. Αυτό θα επιτευχθεί μονάχα μέσα από τις πολιτικές αλλαγές και όταν το άτομο θελήσει να ασκήσει το ίδιο την εξουσία για το συμφέρον ολόκληρης της κοινωνίας και όχι μονάχα για το προσωπικό του όφελος.

Αφού καταδείξαμε την υποχώρηση των ηθικών αρετών και την παραχώρηση της θέσης τους στις διανοητικές αρετές αλλά και την απομάκρυνση του πολίτη από την εξουσία πρέπει να δούμε και τη θεωρία του Αριστοτέλη για την οικονομία των πολιτών, όπως αυτή μας παρουσιάζεται στο Γ' βιβλίο των *Πολιτικών* του. Τόσο για τον Αριστοτέλη όσο και για εμάς σήμερα πρέπει τα υλικά αγαθά να μην αποτελούν αυτοσκοπό αλλά αγαθά που καλύπτουν της βιολογικές ανάγκες. Έχουμε εδώ μία ποιοτική διαφορά μεταξύ υλικών και πνευματικών αγαθών με τα πρώτα να διαδραματίζουν σημαντικότερο ρόλο για την ευδαιμονία. Για την καλύτερη κατανόηση πρέπει να δούμε τη συλλογιστική πορεία του Αριστοτέλη. Διακρίνει δύο είδη οικονομίας: από τη μία την έχουμε κατά φύσιν κτήσιν¹⁸ και από την άλλη την χρηματιστική¹⁹.

Το πρώτο είναι σύμφωνο με τη φύση ενώ το δεύτερο όχι. Η κατά φύσιν κτήση αποσκοπεί περισσότερο στην κάλυψη των βιοτικών αναγκών του οίκου ενώ η χρηματιστική έχει σκοπό να φέρει στο άτομο περισσότερα κέρδη και αγαθά. Το κατά φύσιν είδος πρέπει να το σκε-

¹⁶ Τα τρία αυτά χαρακτηριστικά μας τα δίνει ο Düring στις σελίδες 270-271.

¹⁷ Μισέλ Φουκώ, *Το Μάτι της Εξουσίας*, μετάφραση Τάσος Μπετζέλος (Αθήνα: Βάνιας, 2008), 177.

¹⁸ Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1256 b 27.

¹⁹ Αυτόθι, 1256 b 41.

φτούμε ως μία οικονομική δραστηριότητα που πραγματοποιείται μέσα στο πλαίσιο του οίκου και της οικογένειας. Αυτή η οικονομική δραστηριότητα έχει ως σκοπό να καλύψει τις βιολογικές ανάγκες των μελών μιας οικογένειας και όχι τον πλουτισμό αυτής. Σκοπός της είναι να επιτευχθούν όρια της αυτάρκειας και όχι της υπέρμετρης αύξησης της περιουσίας. Από την άλλη, η χρηματιστική έχει ως μοναδικό σκοπό τον πλουτισμό. Η χρηματιστική μπόρεσε να εκφραστεί μέσα από την εμφάνιση του λιανικού εμπορίου αλλά και την ύπαρξη νομίσματος.²⁰ Ο Αριστοτέλης θεωρεί λανθασμένη την πεποίθηση των συγχρόνων του ότι η διασφάλιση του οίκου εξαρτάται απόλυτα από την οικονομική περιουσία που αυτός διαθέτει και για αυτό την θεωρεί αφύσικη.²¹ Μοναδικός σκοπός είναι για τον οίκο η διατήρηση του μελών του και όχι ο άκρατος πλούτος. Πρέπει για τον Αριστοτέλη το μέγεθος της οικογένειας να καθορίζει τον πλούτο και την οικονομική της κατάσταση και όχι το αντίστροφο.

Αφού διατυπώσαμε την παραπάνω διδαχή του Αριστοτέλη για την οικονομία του οίκου, πρέπει να αναφερθούμε σε μία ακόμα πτυχή από την πολιτική του Αριστοτέλη. Σημαντικό εφόδιο αποτελεί η πεποίθηση ότι για τον Αριστοτέλη πρέπει όλοι οι πολίτες να χαρακτηρίζονται από οικονομική ισότητα.²² Μια πόλη είναι περισσότερο ευδαίμων, όταν αποτελείται από ένα μεγάλο μέρος πολιτών μεσαίας τάξης, προκειμένου να διατηρηθεί μία ισορροπία ανάμεσα στα μέλη αυτής.²³ Αυτό γίνεται περισσότερο φανερό στη σημερινή εποχή σε αντίθεση από αυτή του Αριστοτέλη, καθώς στις μέρες μας ο πλούσιος γίνεται αλαζόνας και επιθυμεί ολοένα και περισσότερα, ενώ ο φτωχός οδηγείται σε παράνομες μεθόδους επιδιώκοντας να έχει στη διάθεσή του τα βασικά για τη διαβίωση του.²⁴ Επομένως για τον Αριστοτέλη θα ήταν ιδανικό όλα τα μέλη της κοινωνίας να είναι ίσα ως προς την οικονομική κατάσταση, με αποτέλεσμα να αποφεύγονται οι παραπάνω ακραίες καταστάσεις. Είναι λογικό το γεγονός πως σε μια οικονομική ισότητα της κοινωνίας τα μέλη της αυτής θα πάψουν να διακατέχονται από την επιθυμία να αυξήσουν τα αγαθά τους και θα επικεντρωθούν στη βελτίωση του πνεύματός τους αλλά και του κοινωνικού και πολιτικού επιπέδου της κοινωνίας.

Στις μέρες μας τα άτομα δεν σταματούν να επιδιώκουν ολοένα και περισσότερα υλικά αγαθά. Εδώ χρειάζεται η αριστοτελική μεσότητα, προκειμένου να μας βοηθήσει να απαλλαχθούμε από αυτόν το αλλο-

²⁰ Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, 1257 a 5-6.

²¹ *Αυτόθι*, 1258 a 40-41.

²² *Αυτόθι*, 1329 a 25.

²³ Ross, 370.

²⁴ *Καθημερινή*, «Πλουσιότεροι Πλούσιοι, Φτωχότεροι Φτωχοί», 22.05.2015, <http://www.kathimerini.gr/816371/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/ploysioteroi-ploysioi-ftwxoteroi-ftwxoi>.

τριωμένο τρόπο ζωής όπου έχουμε υποπέσει. Είναι εύκολο να αντιληφθούμε τον λόγο για τον οποίο ο Αριστοτέλης μάς δίνει τη λύση. Αφενός απομακρύνει τα σημερινά άτομα από την άκρατη προσπάθεια τους να αποκτήσουν ολόένα και περισσότερα υλικά αγαθά, και αφετέρου θα έχουμε μία ποιοτική αναβάθμιση της ζωής τόσο σε υλικό όσο και σε πνευματικό επίπεδο για ολόκληρη την κοινωνία.

Αναφορές

Αριστοτέλης. *Ηθικά Νικομάχεια Α-Δ*. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Δ. Λυπουρλής. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2006.

Γιανναράς, Χρήστος. *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη: 1978.

Düring, Ingemar. *Ο Αριστοτέλης: Παρουσίαση και Ερμηνεία της Σκέψης του*, τ. Β'. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 1999.

Ελαφρός, Γ. «Η Μεγαλύτερη Αποχή της Μεταπολίτευσης». *Καθημερινή*, 21.09.2015. <http://www.kathimerini.gr/831613/article/epikairothta/politikh/h-megalyterh-apoxh-tsh-metapoliteyshs>.

Ζίγκλερ, Ζαν. *Στρέψε τα Οπλα*. Μετάφραση Βασίλης Παπαβασιλείου. Αθήνα: Μαλλιάρης Παιδεία, 1983.

Καθημερινή. «Πλουσιότεροι Πλούσιοι, Φτωχότεροι Φτωχοί». <http://www.kathimerini.gr/816371/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/ploysioteri-ploysioi-ftwxoteri-ftwxoi>.

Φουκώ, Μισέλ. *Το Μάτι της Εξουσίας*. Μετάφραση Τάσος Μπετζέλος. Αθήνα: Βάνιας, 2008.